

RECEPCIÓ MULTILINGÜE DE LA LITERATURA MEDIEVAL CATALANA. TRADUCCIONS I EDICIÓINTERLINEAL POLIGLOTA DEL *CURIAL E GÜELFA***1. INTRODUCCIÓ**

En les últimes dècades, els nombrosos canvis socials, polítics i econòmics que ha patit la societat hispànica i, concretament, la societat catalana, han contribuït a modificar decisivament les relacions entre les cultures existents al nostre territori i la resta del continent europeu. Dins el lent procés de normalització que es va iniciar als anys 70, són moltes les institucions i organismes tant a nivell nacional com internacional [universitats, institucions públiques, Institut d'Estudis Catalans, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Acadèmia Valenciana de la Llengua, Institut Ramon Llull, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Association Française des Catalanistes, Anglo-Catalan Society, Deutscher Katalanistenverband, Associazione Italiana di Studi Catalani, North American Catalan Society, etc.] que dediquen el seu temps i els seus esforços a organitzar activitats, cursos, col·loquis, etc., per fer possible que la literatura catalana torne al panorama internacional. I això ja està passant. La cultura i la llengua catalana comencen a deixar d'estar en una situació de palesa inferioritat i ja han alçat el vol. Els anys en què solament es traduïa del castellà han

quedat pràcticament enrere i la literatura catalana és cada vegada més reconeguda a tot el continent europeu.

Llengua i cultura formen un sistema comú que dona forma a l'activitat literària. Una de les millors maneres de donar a conèixer una llengua i la seua cultura, i més encara a nivell internacional, és a través de la literatura. Al llarg de la història, la traducció ha tingut una funció molt significativa pel que fa a la formació i a la consolidació de les diverses cultures literàries, alhora que fomenta l'intercanvi cultural. La traducció és considerada un instrument de transmissió i difusió de cultura en tots els aspectes, una activitat de comunicació interlingual que posa en contacte dos cultures, dos formes de veure el món diferents però que comparteixen l'interés per intercanviar pensaments i experiències (Martines 1997, Fuster). Realitzar traduccions implica que la comunitat lingüística que les rep en la seua pròpia llengua pot accedir més fàcilment a autors abans desconeguts o coneguts amb dificultats (llunyania física, geogràfica, temporal i lingüística). Per tant, la traducció pot considerar-se un indicador i un agent de la normalització lingüística, cultural, literària i científica d'una llengua (Martines 2005, 2006). El fet que cada vegada hi haja un major nombre de traduccions d'obres de la literatura catalana és un signe clau de la seua recuperació.

2. RECEPCIÓ MULTILINGÜE DE LA LITERATURA MEDIEVAL CATALANA I TRADUCCIÓ

Els estudis literaris medievals han experimentat en les últimes dècades un important apogeu que ha derivat en la realització de nombrosos treballs i investigacions sobre els textos medievals. En l'àmbit de la traducció moderna de la literatura medieval s'ha donat especial importància als textos romànics, la qual cosa ha facilitat l'accés dels lectors interessats en aquest tema a un passat literari que fins el moment havia estat, en certa manera, ocult.

La traducció és una disciplina que ha preocupat a gran diversitat d'estudiosos al llarg dels segles. En l'actualitat, l'interés per aquesta problemàtica és encara major i s'han establert diverses maneres d'apropament a aquesta àrea d'estudi des de diferents punts de vista. Tots sabem que la traducció no és una tasca fàcil, ja que les circumstàncies que hi concorren (lingüístiques, literàries, cronològiques, sociolingüístiques, culturals, etc.) condicionen d'una manera decisiva tant el procés de traducció, com el resultat i la recepció d'aquest. Les estratègies de traducció d'un text són molt variades i convé que s'avinguen (o concorden) amb l'objectiu del traductor i les característiques del text.

Això encara pot accentuar-se més quant a la literatura de "clàssics" medievals, ja que encara s'hi fa més evident que una obra literària no és un producte aïllat i inconnex, sinó que pertany a un moment històric i cultural determinat, que la pot condicionar i que pot ser diferent al de la seua traducció. En aquest sentit, el traductor ha de fer una tasca cultural que intentarà posar en contacte dues circumstàncies històriques distintes, allunyades cronològicament (Alvar 136), i dos estats de llengua diferents, –el del text original no és igual al del text traduït–.

En l'àmbit de la literatura catalana medieval, autors i obres clàssiques com ara Ausiàs March, Ramon Llull, *Tirant lo Blanch*, *Curial e Güelfa*, Joan Roís de Corella, Jaume Roig, Ramon Muntaner, etc., han estat traduïts al llarg dels segles a diverses llengües estrangeres (alemany, anglés, francès, italià, esperanto, hongarés, llatí, romanés, rus, txec, etc.) i encara en l'actualitat són objecte de noves traduccions. Hi ha un interès creixent per les traduccions dels nostres clàssics. Aquest interès en gran part també es deu al fet que l'anàlisi de les traduccions de què ha estat objecte una obra ens pot proporcionar dades molt interessants des del punt de vista literari i lingüístic i pot contribuir a entendre millor l'original.

Mostra d'això és el fet que en l'actualitat molts investigadors i traductors centren la seua activitat en aquest àmbit. Investigadors com per exemple Ferran Robles i Sabater han fet recopilacions de les traduccions, en aquest cas concret alemanyes, d'obres de la literatura catalana. Projectes com ara IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció) tenen com objectiu traduir i posar a la disposició d'estudiosos i públic en general obres literàries o de recerca considerades clàssiques o referents culturals de qualsevol època, de qualsevol gènere i llengua mitjançant la realització per part d'especialistes de traduccions rigorosament fidels, d'estudis i edicions de les traduccions que hi hagut d'una obra, l'estudi filològic a l'entorn de les traduccions i la contextualització multimèdia de les versions originals i de les traduccions.¹

¹ IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció) és un projecte institucional de la Universitat d'Alacant dirigit per Vicent Martines i Peres, l'objectiu del qual és l'estudi i anàlisi filològica de la literatura en versions multilingües. Es pot trobar més informació sobre el projecte IVITRA en la pàgina web www.ivitra.ua.es.

Una de les principals dificultats a les quals s'enfronta tot traductor d'obres medievals se centra en la llengua de l'original, en el canvi semàntic i de visió del món. La llengua evoluciona i les paraules adquireixen o perden connotacions i matisos que poden resultar rellevants per a la comprensió del text. Moltes paraules que apareixen en el text no signifiquen el mateix en l'actualitat que en el moment en què es va escriure, perquè "cap forma semàntica és atemporal i el seu significat està incrustat en un temps històric específic" (Rubio Tovar 51). Per consegüent, la traducció d'obres medievals està caracteritzada per un factor molt important que en els últims anys ha despertat l'interès tant de teòrics de la traducció, com també de filòlegs o historiadors de la llengua i la història de la literatura: la "distància temporal" o "allunyament cronològic".

3. LA DISTÀNCIA TEMPORAL I LA TRADUCCIÓ DE TEXTOS MEDIEVALS

La distància temporal que s'estableix entre un text original antic i la seua traducció causa també una distància cultural que en els últims anys ha suscitat interès a causa, no sols de la seua repercussió en el procés traductològic, sinó també per la posició en què el text traduït se situa en el sistema literari receptor (Fernández Ocampo 452). Si la traducció ja és en si mateixa una activitat complicada, traduir textos antics comporta una dificultat afegida, ja que el traductor ha de traslladar a una altra llengua els codis lingüístics i també reconstruir uns codis culturals que pràcticament desconeguts per al

lector actual, i més encara per a un lector actual estranger (Fidalgo 51-52). Un text literari no conté sols històries o frases, també conté la imatge que vol donar l'autor del món o d'allò que hi vol expressar. Per aquest motiu, el traductor ha d'estudiar i analitzar exhaustivament el text literari original a fi de poder transmetre de manera fefaent el lèxic de l'original i, molt important, la conceptualització de l'experiència del seu autor que es manifesta en el lèxic i que pot ser diferent a l'actual a causa de l'evolució que se n'ha produït en el vector cronològic. Així, la llengua de l'Edat Mitjana és un reflex de la seua cultura, de la seua manera de veure i sentir el món, per la qual cosa el traductor intentarà no sols traslladar les paraules de l'original, sinó també captar i transmetre l'ambient històric, cultural i social del text, per així poder oferir als seus lectors "una lectura comprensible y fiel a la intención del autor" (Riquer 103).

Aquesta circumstància ha originat un fructífer debat centrat especialment en la traducció literària i en els problemes que sorgeixen quan es tradueix un original medieval allunyat cronològicament del moment de la seua traducció (Fernández Ocampo, Fidalgo, Fuente Cornejo, Gracia). És evident que com major siga la distància cronològica entre un text i la seua traducció, més complexa és l'activitat de traduir, ja que tot text té un context històric propi que n'augmenta les dificultats traductològiques, no sols pel que fa a elements lingüístics sinó també culturals (Hernández). Com explica Hurtado, la distància temporal transforma la llengua i la significació dels seus termes, fet que ocasiona problemes de comprensió de la realitat lingüística i extralingüística a la qual fa referència l'original. En haver analitzat diverses versions d'una mateixa obra en el

transcurs dels segles, Hurtado (157-165) conclou que cada nova traducció actualitza l'obra original i l'apropa als seus possibles lectors, al temps que és considerada un fruit del seu propi moment històric.

L'allunyament cronològic entre dos moments històrics concrets, en aquest cas entre l'època medieval de les lletres en català i l'actualitat, afavoreix l'aparició de diferències retòriques en la llengua literària, per la qual cosa determinats originals són objecte de diverses traduccions a fi d'adaptar la seua forma a la realitat cultural, gustos estilístics o retòrics actuals. Per tant, l'anàlisi i l'acarament de les traduccions contemporànies d'obres clàssiques de la nostra literatura ens pot oferir un corpus poliglota l'aplicació del qual pot tenir diversos objectius interdisciplinars.

4. L'ACARAMENT DE TRADUCCIONS CONTEMPORÀNIES DE CLÀSSICS MEDIEVALS

En paraules de Martines (2004 307), “el contrast de les traduccions amb els originals constitueix una bona ocasió per a l'estudi de la recepció d'una obra i, a partir d'ací, dels mecanismes que n'han guiat o determinat la creació”. Aquesta mena d'estudi contrastiu poliglota d'obres de la literatura catalana ens pot aportar un coneixement més sòlid i fonamentat de la història de la nostra llengua, ja que fa possible l'estudi exhaustiu del lèxic d'un autor, de la seua fixació gràfica i de la seua càrrega semàntica per mitjà del seu contrast amb el lèxic d'altres autors o traductors contemporanis. Dos disciplines

com la Filologia i la Traductologia interactuen a fi de facilitar-nos l'accés als nostres clàssics, ja que la traducció ens ofereix magnífiques ocasions per a l'ensenyament de la literatura i per transmetre tot el contingut de l'obra objecte de la nostra atenció, des de la seua llengua a la contextualització històrica.

El grau de desenvolupament assolit en l'actualitat per les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) posa de manifest la importància d'investigar les possibilitats reals de la seua aplicació pel que fa a la millora de les condicions per a la transferència dels clàssics literaris, del pensament i de la ciència europeus de tots els temps. Com hem dit anteriorment, en l'actualitat, la traducció és una de les principals i més importants activitats per a fer efectiva la interculturalitat i la superació de les fronteres administratives que caracteritza l'època en què vivim, ja que permet estendre en tots els àmbits el coneixement entre les diverses cultures, llengües i literatures. Per tant, l'aplicació de les TIC a l'anàlisi comparativa d'un original medieval i les seues traduccions contemporànies ens facilitarà l'obtenció de versions poliglotes i les obres clàssiques de la literatura europea, convenientment traduïdes, podran estar a disposició de tots els lectors, ja siga a través d'Internet, en CD-ROM, DVD, en edicions en paper o en edicions digitals o multimèdia. Aquest és concretament l'objectiu del projecte IVITRA que ja hem esmentat anteriorment.

Una mostra real de les aplicacions de les TIC a l'acarament de textos és la possibilitat de crear edicions interlineals de les diverses edicions d'una obra concreta, o d'una obra i les seues traduccions, com és el cas del treball que presentem. En aquest treball

pretenem servir-nos de les traduccions castellanques i angleses d'un dels nostres clàssics medievals, el *Curial e Güelfa*, per crear una edició interlineal i contribuir així a entendre l'original, la seua construcció i el seu sentit, a més d'analitzar les característiques de cada traducció.

5. UNA MOSTRA: L'EDICIÓ INTERLINEAL DEL *CURIAL E GÜELFA*.

La novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa* té una considerable vàlua històrica, ja que és una obra que recull diverses i heterogènies facetes de la literatura del temps en el qual va ser escrita, al llarg del segle xv, i és considerada un dels clàssics de la literatura en català. Per aquest motiu, és interessant fer un estudi detallat de les característiques tant del text original d'aquesta novel·la com de les diverses edicions i traduccions que fins ara s'han fet. Al llarg del segle xx s'han fet diverses edicions castellanques i catalanes del *Curial e Güelfa* i, així mateix, traduccions a l'anglès i, fins i tot, al neerlandés.

Entre altres aspectes, es pot dir que la vàlua lingüística del *Curial* no és gens menyspreable. El *Curial e Güelfa* és una obra de gran valor lingüístic i fins i tot ha estat considerada "l'obra qui s'acosta més a lo que sembla anava a ésser l'ortografia normal catalana, cosa comprensible, si's fa esment en la època en que fou escrita y en lo aciencat que mostra ésser son autor" (Par 9). De l'estudi de Par (76-81) es desprén que aquesta obra es caracteritza per una raonable uniformitat ortogràfica i lingüística. Per

aquest motiu, segons la seua opinió, la novel·la *Curial e Güelfa* té l'honor de ser "lo darrer clàssich català". Després hi ha hagut altres treballs, projectes de recerca i publicacions que han seguit el seu exemple.

Ja hem explicat que l'anàlisi de les traduccions de què ha estat objecte una obra és una font imprescindible per a obtenir informació molt interessant, tant des del punt de vista literari com lingüístic. Així, l'anàlisi del lèxic del *Curial e Güelfa*, obra base del nostre estudi, per mitjà de la seua edició interlineal, i contrastat amb el lèxic dels traductors d'aquesta mateixa obra al castellà i a l'anglès, ens ofereix un estudi poliglota que contribueix a difondre aquesta obra i les seues característiques, així com obtenir un coneixement més sòlid i fonamentat de la història i la literatura de la llengua catalana. Els resultats que es deriven d'aquesta investigació poden ser especialment útils per a futures edicions crítiques o filològiques, així com per a possibles traduccions a altres llengües, ja que constaten puntualment la interpretació de cada autor o traductor del lèxic del text original.

Podem dir que la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa* no ha gaudit per part de la crítica, fins ara, d'una atenció equiparable a la d'altres clàssics de la literatura catalana de l'època. Per aquest motiu hem considerat que resultaria molt interessant analitzar la llengua d'aquest clàssic medieval i comprovar com el seu llenguatge havia estat traduït a altres llengües com el castellà i l'anglès.

Entre les diverses traduccions castellanes que hi ha (1920 de Rafael Marquina, 1982 de Pere Gimferrer, i 2003 de Júlia Butinyà) hem decidit utilitzar per a aquest article la de

1982 de Pere Gimferrer i la de 2003 de Júlia Butinyà, ja que tenen una coincidència més propera en el temps amb l'única traducció anglesa existent fins ara, la realitzada per Pamela Waley, que va ser publicada el 1982. D'una banda, Waley i Gimferrer manifesten en els seus respectius pròlegs que tenen en compte les aportacions d'altres estudiosos a l'hora d'analitzar el significat dels fragments més complicats, però sempre amb la intenció de ser el més fidel possible al text original. D'altra, la traducció castellana de Butinyà té un propòsit divulgador i comunicatiu i, encara que segueix criteris traductològics diferents a les dos anteriors, ha tingut en compte la traducció de Gimferrer pel que fa a la resolució i comprensió dels passatges més obscurs.

Quant a l'edició del text original, hem utilitzat l'edició realitzada per Ramon Aramon i Serra (1930-1933) i la de Marina Gustà (1979). L'edició de Marina Gustà segueix el manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid a través de les tres edicions crítiques actualment existents (la d'Antoni Rubio i Lluch de 1901, la de Ramon Miquel i Planas de 1932, i la de Ramon Aramon i Serra de 1930-1933).

L'edició interlineal de la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa*, de la qual mostrem alguns exemples concrets és fruit de l'aplicació de les TIC a l'àmbit literari, que es concreta en la creació del nou programa *MetaConcor*.² Les abreviatures utilitzades en l'edició interlineal fan referència al text original (TO), a la traducció anglesa de Pamela

² *MetaConcor* és un programa creat al si del Projecte Institucional de Recerca de la Universitat d'Alacant "IVITRA" per Vicent Martines i l'empresa d'enginyeria informàtica i telecomunicacions Kiobus Ingenieros (Novelda-Alacant).

Waley (Wal), a la traducció castellana de Pere Gimferrer (Gim) i a la traducció castellana de Júlia Butinyà (But).

1. *Venir lo cor en un fil*

<TO> los ulls se li empliren d'aigua e, *venint-li lo cor en un fil*

<Wal> his eyes filled with tears; and when he had read it, *his heart, which was hanging by a thread,*

<Gim> los ojos se le llenaron de agua y, *viniéndole, con el corazón en un hilo,*

<But> se le humedecieron los ojos y, de pronto, *con el corazón en un hilo,*

Breu comentari: Aquesta expressió se situa en el context següent: Curial rep una carta de Güelfa i en llegir-la s'emociona i arriba, fins i tot, podem dir, a marejar-se. “Venir lo cor en un fil” es considera una expressió sinònima de “caure el cor” i significa segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), s.v. “cor”, “sentir-se molt dèbil, defallir”. Ací podem veure com ha estat traduïda pels traductors anglesos i castellans respectivament, concretament podem veure que les tres traduccions han mantingut la referència al concepte “fil”, i l’han traduït per “hilo” i “thread”. No obstant això, les traduccions castelleses i anglesa no mantenen el sentit que el DCVB explica que té l’expressió original, sinó que més bé fan referència a l’expressió “pendre de un hilo”, que segons el *Diccionario de la Real Academia Española* (DRAE), s.v. “hilo, significa

“temor por un suceso desgraciado”. De tota manera, és significatiu que els tres traductors coincideixen en la seua interpretació.

2. *Baixa dansa*

<TO> féu una *baixa dansa*, ab tanta gràcia e ab tan gran donari que açò fonc una gran maravella.

<Wal> danced a *simple dance*, followed by many ladies and gentlemen, with such grace and elegance that it was marvellous to see.

<Gim> hizo una *baja danza*, con tanta gracia y con tan gran donaire que aquello fue una gran maravilla.

<But> arrancó con una *danza llana*, con tanta amenidad y donaire que fue una maravilla.

Breu comentari: En el DCVB, s.v. “dansa”, es recull l’expressió “baixa dansa”, definida com “certa mena de ball de l’Edat Mitjana, que diuen que procedia d’Alemanya del Nord”. D’igual manera, el DRAE, s.v. “danza”, ens remet a “alemanda”, un ball que es definit com “danza alegre de compás binario, en la que intervienen varias parejas de hombre y mujer”. Antoni Ferrando (102) opina que amb la denominació “*baixa dansa*” l’autor ha volgut fer referència a una dansa típica valenciana, a la qual se l’anomenava popularment també “baixa dansa”. És curiós com aquest element cultural ha estat traduït al castellà i a l’anglès. Hem investigat si efectivament les expressions que s’utilitzen en

la traducció corresponen a un tipus de ball en castellà o en anglés, però fins el moment no hem pogut trobar dades que ho confirmen.

3. *Hostes e peix a tres dies poden*

<TO> partits d'ací, car *hostes e peix a tres dies poden*.

<Wal> go from here: for *guests and fish stink after three days*.

<Gim> partid de aquí, que *los huéspedes y la pesca a los tres días apestan*.

<But> marchaos hoy mismo de aquí, pues *los huéspedes y el pescado a los tres días apestan*.

Breu comentari: Amb aquest refrany tenim una mostra del realisme i llenguatge planer característic del Curial. El context d'aquest fragment se situa quan Curial està a casa del duc de Baviera i Melchior li diu que és hora de tornar a Monferrat a veure a Güelfa i deixar de ser un hoste. Aquest refrany ha estat traduït de manera semblant en els tres casos, la qual cosa permet comprovar que la realitat extralingüística a la que fa referència és comuna en les tres llengües.

4. *Haver gros lo ventrell*

<TO> molts *hauran contra vós gros lo ventrell*, e us aminvaran si poran.

<Wal> so that many *will owe you a grudge* and will seek to bring you down if they can.

<Gim> muchos *tendrán contra vos el vientre lleno*, y os menguarán si pueden.

<But> muchos *tendrán la bilis revuelta contra vos*; y, si pueden, os humillarán.

Breu comentari: En aquest fragment podem veure com Festa, la donzella de Güelfa que acompanya a Curial al torneu de Melú, li diu que molt enemics tindran gros lo ventrell contra ell. L'expressió "tenir el ventrell gros contra algú", s.v. "ventrell", és definida pel DCVB com "estar irritat". D'altra banda, el DRAE, s.v. "bilis", "alterársele a alguien la bilis", defineix aquesta expressió equivalent com "alterársele el ánimo, irritarse". En la traducció anglesa aquesta expressió ha estat traduïda per "owe a grudge against somebody", expressió que el *Oxford English Dictionary*, s.v. "grudge", defineix com "have a persistent feeling of ill will or resentment resulting from a past insult or injury". En aquest context podem veure en el text original una referència o testimoni de la teoria dels humors hipocràtica, per la qual es considerava la salut com una justa mescla d'humors, de la cocció dels quals i del factor temps, en funció de les crisis i els dies crítics de cada persona. S'observava una relació entre els humors i els temperaments. Aquests humors eren la sang (aire), la bilis groga (foc), la bilis negra (terra) i la flegma (aigua). El seu balanç era essencial per tenir una bona salut i, quan algú tenia un bon balanç, també consideraven que tenia un "bon humor". Quan predominava en el cos la bilis negra en la complexió d'una persona, hom deia que predominava el pessimisme, la mala voluntat, la tristesa, i, quan predominava la bilis roja, hom deia que aquesta era una persona sanguinària i colèrica (Alby 15-17). Per tant, l'autor del *Curial e Güelfa* diu

que els enemics de Curial tindrien “lo ventrell gros contra ell” per una acumulació de bilis, és a dir, tenien els humors alterats, predominant la mala voluntat i la ràbia, idea que utilitzant diverses expressions han mantingut els tres traductors.

6. CONCLUSIÓ

L'acarament de textos multilingües pel que fa a l'estudi de les obres literàries i a l'anàlisi dels criteris traductològics que utilitzen en el desenvolupament de la seua tasca els traductors de textos medievals pot ser una tasca de molta utilitat. Aquesta mena d'estudis poliglotes contribueixen a difondre els nostres clàssics i les seues característiques, en aquest cas concretament, les del *Curial e Güelfa*, així com poden contribuir a tenir un coneixement més sòlid i fonamentat de la història i la literatura de la llengua catalana.

7. OBRES CITADES

Alby, Juan Carlos. “La concepción antropológica de la medicina hipocrática”. *Enfoques* otoño, año/vol XVI, número 001 (2004): 5-29.

<http://redalyc.uaemex.mx/redalyc/pdf/259/25900102.pdf> (Consultada el 01/10/06)

Alvar, Carlos. “El texto y sus traducciones: a propósito de la *Divina Comedia*”, dins Juan Paredes & Eva Muñoz Raya (eds.). *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*. Granada: Universidad de Granada, 199, pp. 135-152.

Fernández Ocampo, Anxo (1999). “Lo antaño por lo extraño: la literatura medieval a través de la teoría de la traducción”, dins Juan Paredes & Eva Muñoz Raya (eds.). *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*. Granada: Universidad de Granada, 1999, pp. 451-462.

Ferrando i Francés, Antoni. *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*. València: Universitat de València, 1980.

Fidalgo Monge, Susana. “La traducción de clásicos medievales: de la traducción filológica a las adaptaciones infantiles”. *Livius* 14, (1999): 49-61.

Fuente Cornejo, Toribio. “Traducir la lírica románica medieval”, dins Juan Paredes & Eva Muñoz Raya (eds.). *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*. Granada: Universidad de Granada, 1999, pp. 323-331

Fuster Ortuño, M.Àngels. “Curial e Güelfa multilingüe. Les traduccions de *Curial e Güelfa* al castellà i a l’anglès. Concordances i traduccions”. Projecte d’investigació finançat per la Diputació d’Alacant (Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, convocatòria 2004-2005).

Gracia, Paloma. “Traducir la emoción: reflexiones sobre la expresión del dolor en el *Roman de Thèbes*”, dins Juan Paredes & Eva Muñoz Raya (eds.). *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*. Granada: Universidad de Granada, 1999, pp. 63-84.

Hauf i Valls, Albert. “El lèxic d'Ausiàs March. Primer Assaig de valoració i llista provisional de mots i de freqüències”, dins Massot i Muntaner, Josep (ed.). *Miscel·lània Pere Bohigas* v. 3. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, pp. 121-124.

Hernández Guerrero, Mª José. “De la temporalidad en traducción”, dins Elena Sánchez Trigo i Óscar Diaz Fouces (eds.). *Traducción & Comunicación* v. 3. Vigo: Universidad de Vigo, 2002, pp. 67-88.

Hurtado Albir, Amparo. *La notion de fidélité en traduction*. París: Didier Érudition, 1990.

Martines Peres, Vicent. *El Tirant poliglota : estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1997

Martines Peres, Vicent. “Locucions verbals i intel·lecció de clàssics romànics medievals en les seues traduccions. Locucions i col·locacions multilingües”, dins Cifuentes Honrubia, Jose Luís & Carmen Marimón Llorca. *Estudios de lingüística: El verbo*. Alacant: Universitat d'Alacant, 2004, pp. 289-313.

Martines Peres, Vicent. “Traducció i filologia: traducció de clàssics valencians. Clàssics valencians multilingües”, dins *Actes del I Simposi Internacional de Traducció de Clàssics Valencians*, 2005, (IVITRA, Acadèmia Valenciana de la Llengua, Instituto Cervantes, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana). [En premsa].

Martines Peres, Vicent. “«Entrevenir en corregir un original de una bíblia qui-s devia estampar en vulgar». Traducció, correcció de textos i literatura (medieval) per adobar la formació del filòleg”, dins Cano, M.A, Martines, J. & Martines, V. (eds.). *Llegir, ensenyar, traduir*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2006. [En premsa].

Par, Alfons. *Curial e Güelfa: notes lingüístiques i d'estil*. Barcelona: Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura 1, 1928.

Riquer, Isabel de. “Interpretación de la indumentaria en las traducciones de las novellas de Chrétien de Troyes”, dins Juan Paredes & Eva Muñoz Raya (eds.). *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*. Granada: Universidad de Granada, 1999, pp. 103-134.

Robles i Sabater, Ferran “Les traduccions alemanyes de literatura catalana”. *Zeitschrift für Katalanistik* 18 (2005), pp. 215–229.

Rubio Tovar, Joaquín. “Consideraciones sobre la traducción de textos medievales”, dins Juan Paredes & Eva Muñoz Raya (eds.). *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*. Granada: Universidad de Granada, 1999, pp. 43-62.